

Sport je definován jako jakákoli pohybová aktivita, která má charakter hry, buď podoby zápasu se sebou samým, nebo závodu s jinými, a realizuje se v duchu úcty k soupeři a rytířství.⁽¹⁾ Již z této definice vyplývá, že sport není jen jednoduchou pohybovou aktivitou či výrazem „živočišného tíhnutí k pohybu“ a „biologicky podmíněným snažením o výkon, zejména v jinošském věku“ [Diem 1960 : XVIII], ale složitým sociokulturním jevem, jehož funkce jsou převážně sociální povahy. Byl součástí náboženských kultů, přípravou pro boj a namáhavé tělesné činnosti obecně, nástrojem relaxace a odpočinku, institucí, v níž se projevovaly a krystalizovaly složité společenské vztahy. Již v devatenáctém století se stal hromadným společenským jevem, pevně vkloubeným do společenského mechanismu kapitalistické společnosti.

Moderní sport je ostatně nepochybným produktem průmyslové revoluce: jeho vznik bezprostředně souvisí s existencí liberalistického kapitalismu volné soutěže a s ním spjaté vědy a techniky. Styl myšlení té doby (založený na specializaci, analytickém rozkladu prvků na jednotlivé komponenty, detailním propracování mechaniky pohybu, přesném měření a standardizaci podmínek výkonu i jeho měření) se projevuje i v soudobém sportu, který sám o sobě představuje (zejména pokud jde o některé lehkootletické disciplíny) neobyčejně složitý produkt specializace a standardizace činností, jehož propracovanost si nezadá s intenzitou dělby činností ve velkých manufakturách osmnáctého století.

Hodnota soupeření, vítězství v konkurenci a výkonu byla v kapitalismu volné soutěže sama o sobě vysoká. Avšak daleko více než tyto hodnoty působily praktické ekonomické interese, typické pro kapitalistickou společnost obecně. Sportovní disciplíny (dostihy například již v osmnáctém století) se staly záhy oblastí výnosného kapitalistického podnikání a tato skutečnost výrazně spouštěla i jejich podobu. Vznikl divácký sport, stadióny a tělocvičny, sportovní tisk a sázení na sportovní výsledky organizované v celospolečenském měřítku i kult sportovních hvězd jako součást nové, „masové kultury“. Tato činnost (svou existencí i hodnotami, které vyjadřovala) napomáhala formovat kulturu nově vznikající buržoazní společnosti a představovala (bez ohledu na to, že sociální zázemí bylo, zejména v počátcích, do značné míry aristokratické) formu, v níž se stále více projevovala sociokulturní odlišnost kapitalistické společnosti od předcházející společnosti feudální.

Nepřekvapuje proto, že sport se stal záhy jedním z těch společenských jevů, které vyvolávaly výjimečný zájem i v intelektuálních kruzích. Společenská reflexe od počátku probíhala přednostně po liniích objasňování obecných, kulturních a civilizačních souvislostí jeho fungování ve společnosti. Již H. Riesse — pokládáný za zakladatele sociologie sportu — jej uváděl do souvislosti s rozvojem techniky a podřízením lidského života novým civilizačním silám vyvěrajícím z průmyslové revoluce. Sport podle něho byl „reakcí na přetvoření člověka ve stroj a zničení jeho osobnosti“, prostředkem, který měl poskytnout „osobnosti novou základnu pro její činnost“ [Riesse 1921 : 18]. Chápal jej

(1) UNESCO, citováno podle Krawczyka [1974:292].

jako typický produkt velkoměstské společnosti a výraz jejího nearistokratického charakteru [tamtéž 1921 : 22 a 39].

Z marxistického pohledu se pochopitelně problém jeví poněkud jinak, neboť sport sám vznikl jako součást těchž mechanismů, které vyvolaly v život manuální a strojovou velkovýrobu. To však nic nemění na tom, že buržoazní společenské vědy, včetně sociologie, od počátku spojovaly jeho analýzu s analýzou celé společnosti. Sociologie sportu se pouze pozvolna stávala specializovanou, oborovou disciplínou, řešící postupně stále více dílčí, praktické problémy.

Vznik buržoazní sociologie sportu

Sociologie této oblasti lidské činnosti (při jejíchž počátcích stály takové osobnosti, jakými byli G. Simmel, M. Weber, L. von Wiese, H. Spencer, L. Mumford, F. Znaniecki a další) plnila především ideologické funkce a při jejím vzniku hrály rozhodující roli třídní zájmy. Bojovala proti tradicím feudální, aristokratické morálky, nebo ji naopak obhajovala. Postupně se však stále více stávala i nástrojem polemiky s materialistickým pojetím dějin, jehož principy se stále otevřeněji projevovaly v teorii i praxi dělnického tělovýchovného hnutí. Zejména po vzniku Sovětského svazu pak část této produkce začala nabývat i otevřeně antikomunistického a antisovětského charakteru [viz například Morton [1963]].(2)

V počátcích sociologie sportu bylo velmi často akcentováno protifeudální a protiaristokratické hledisko. Platí to především pro dílo T. Veblena *The Theory of Leisure Class* z roku 1899, které (byť zde otázky sportu nestojí nijak v popředí) má dodnes určitý význam především pro analýzu vazeb mezi určitým způsobem života a sportem. Ten je u Veblena sledován jako součást života aristokratických a rentiérských vrstev společnosti, charakteristického značným množstvím volného, práci neovlivněného času, který je třeba nějak využít a současně povýšit na ústřední hodnotu lidského života. Veblenova kniha nepojednává o buržoazii jako takové, ale pouze o té její části, „jejíž vztah k produkci není dán produktivními aktivitami, ale vyplývá z faktorů finančních“. „Leisure class“ podle něho proto „nežije v průmyslové společnosti, ale spíše z ní“ [Veblen 1971 : 218]; její životní způsob má výrazně parazitní charakter.

Veblenova analýza sportovní činnosti, sportovce a jeho společenského charakteru však ovlivnila nemarxistické teorie ještě z jednoho hlediska. Veblen totiž dává „moderní“ sport konce devatenáctého století do souvislosti s atavistickými strukturami a archetypy lidského jednání a ukazuje, jak v životě „zahálčivých tříd a vrstev“ kontinuuje svým způsobem život starých barbarských časů daný kořistnickým a loupeživým vztahem k životu i společnosti.

V jeho koncepci obsahuje život „zahálčivých tříd“ hodnoty archaického stylu života, jehož podstatnou součástí byla glorifikace války, soupeření, kořistění a lupičství, vyúsťující v kult hrdiny. V moderní době je pochopitelně obdobný způsob života již neúnosný; musí být proto kultivován a jeho hodnoty musí být transformovány do jiné kulturní formy, kterou poskytuje právě sport. Je tak podle Veblena výrazem dvou základních vlastností barbarské společnosti: „krutosti a bezohlednosti, vyúsťujících v kořistnický, lupičský sociální charakter“ [tamtéž: 243]. Rezultát Veblenovy analýzy je pak následující: krutost a bezohlednost „jsou velmi užitečné pro osoby usilující o úspěch v boji se svými rivaly. Obě tyto vlastnosti mají rovněž značnou hodnotu estetickou a lze je kul-

(2) Tyto tendence jsou obsáhle analyzovány a komentovány v práci N. I. Ponomarjova [1974], která vyšla v roce 1979 též u nás.

tivovat v rámci finanční kultury. Jsou však zcela neužitečné z hlediska cílů společenského života“ [Veblen 1971 : 243].

Veblenova kniha „rozehrála“ řadu témat, jichž se později chopili další ne-marxističtí autoři: Téma *neměnnosti lidské povahy* (objevující se ostatně v buržoazním myšlení již od dob renesance, například u Machiavelliho a Guicciardiniho), nacházející v dějinách jen stále nové a nové výrazy a „převleky“ či „sublimace“, bylo rozpracováno především *psychoanalyticky* orientovanou sociologií a do určité míry i *francouzským strukturalismem*. Téma komercializace sportu, jeho *asociálních* společenských funkcí i jeho typicky „vykořisťovatelského původu“ pak *sociálně kritickou sociologií* a kulturně historické aspekty byly rozvinuty nejrůznějšími historickými školami, které navazovaly především na Veblenovu tezi o návaznosti sportu na myšlenkový svět středověkého rytířstva, jeho morální kodex a etiku. *Teoretiky „masové kultury“* zaujala především idea o sportovci jako součásti „kultu hrdinů“ a představiteli snadno pochopitelných, a právě proto i snadno komunikovatelných a využitelných životních hodnot.

Jedna z ústředních Veblenových myšlenek — myšlenka o sportu jako hře, jejímž sociálním obsahem je symbolické vyjádření, zvládnutí a prožití vlastní, člověku imanentní agresivity — byla ostatně bohatě využita i v klasické studii holandského medievalisty Johana Huizingy *Homo ludens* z roku 1938. Hlavní téma této všeobecně známé knihy se sice bezprostředně nevztahuje ke sportu — je dáno úlohou hry při vzniku lidské kultury —, nicméně samo vymezení hry jako „dobrovolné činnosti, která je vykonávána uvnitř pevně stanovených časových a prostorových hranic, podle dobrovolně přijatých, ale bezpodmínečně závazných pravidel, která má svůj cíl v sobě samé, je doprovázena pocitem napětí, radosti a vědomím jiného bytí, než je všední život“ [Huizinga 1971 : 33], do značné míry koresponduje i v buržoazní sociologii s běžně přijatými charakteristikami sportu jako sociální činnosti.

Ovšem sportu samému věnuje Huizinga ve své knize překvapivě málo prostoru, neboť se „v moderní společnosti... sport postupně stále více vzdaluje sféře čisté hry a stává se elementem sui generis: není už hrou a není ani vážnou záležitostí... je spíše samostatným projevem agonálních instinktů než činitelem plodného smyslu pro společenství“ [tamtéž : 179]. Vymizel z něj prvek spontaneity, sázrállosti, kulturně tvořivé činnosti; přestal být prostředkem socializace jednotlivce ve smyslu osvojení si pozitivních hodnot kultury. Stal se mu, podobně jako Veblenovi, spíše „mrtvě narozeným dítětem“ uchovávajícím ty životní instinkty, které jsou pro společnost nepotřebné a zavádějící — má tedy v podstatě protisocializační, popřípadě přímo *asociální funkci*.

Veblenova i Huizingova kniha vyjadřují ve vysoce kultivované formě názory, které byly již od přelomu století poměrně běžnou součástí veřejného mínění, alespoň té jeho části, která měla sociálně kritickou, popřípadě reformní podobu a reagovala na vznikající buržoazní civilizaci, ať již zleva (z pozic ideologického humanisticky orientovaného liberalismu), nebo zprava z pozic konzervativního aristokratismu. Kritika sportu byla vedena z týchž pozic jako kritika tzv. „masové kultury“ a byla s ní též spojována. Z tohoto hlediska se tématu explicitně dotýkala již Steinitzerova práce *Sport und Kultur* z roku 1911, nebo článek George E. Howarda *Social Psychology of the Spectator* z roku 1925, v němž — podle názoru Z. Krawczyka (1977) — byly soustředěny již všechny podstatné námitky proti sportu realizovaném pro diváky a nikoli z vnitřní potřeby.

Pohled sociologů a sociálních reformátorů na tuto oblast byl však již v té době poněkud rozporný. Ostří jejich útoků nebylo ani tak zaměřeno proti sportu jako takovému, ale především proti těm jeho formám, jejichž podstata

spočívala v samoučelném zvyšování výkonnosti, byla provozována pro potřeby diváctva, velmi často i za úplatu, a nebyla doprovázena růstem morálních a kulturních kvalit účastníka sportovních činností. Sociologové neměli námitek proti sportovním činnostem, které měly rekreační a výchovnou funkci, neboť, i když byl sport jako divácká záležitost problematizován, jako činnost byl naopak oceňován pro svůj přínos k formování volných vlastností člověka i jeho fyzických sil. Autoři zdůrazňovali i jeho význam pro ozdravení vztahů mezi mužem a ženou. Přesto však zejména ženský sport byl dlouhou dobu předmětem ostrých útoků konzervativců všeho druhu. [3]

U některých sociologů a ideologů došla ocenění i *sociálně pacifikační funkce* sportu. „Jako římské circenses dávány byly často proto, aby odvrátily pozornost lidu od bídy života a zabránily výbuchům sociální nespokojenosti, tak i dnes sport je často činitelem uvolňujícím individuální i sociální napětí“, konstatoval I. A. Bláha [1968 : 363], [4] a je nepochybné, že tato myšlenka byla ochotně akceptována vládnoucími kruhy kapitalistické společnosti. Představy, že sport může sehrát významnou roli v eliminaci sociálních napětí a v „odlákání“ zájmu veřejnosti od vážných sociálních problémů či příprav na válku apod., byla například všestranně využita v propagandě fašistického Německa a Itálie, v jejichž ideologii ostatně koexistovala s otevřeně proklamovaným pojetím této činnosti jako přípravy pro válku, boj a pracovní nasazení.

I v oblasti sportovní sociologie zazněly však názory výrazně *přeceňující možnosti sportu v reformě společnosti.* Nejvýrazněji se tyto momenty prosadily v díle zakladatele moderních olympijských her, francouzského barona Pierra de Coubertin, který (podobně jako další představitelé neolympismu) kladl důraz na sblížování národů prostřednictvím sportu, prosazování myšlenky „fair play“ do širokého povědomí veřejnosti a podřízení ideologie výkonu a úspěchu (která byla dominantní již v počátcích sportovního a tělovýchovného hnutí) myšlence vytváření celosvětového sociálního souladu a mnohostranného rozvoje osobnosti. Sport v pojetí zastánců neolympijské myšlenky byl především nástrojem rozvíjení kulturní jednoty světa, prostředkem stimulace potřeb a zájmů jednotlivců i celých národů. Účast na olympijských hrách neměla proto jen význam z hlediska dosažených výsledků, a tím méně pak ekonomických přínosů, ale byla především výrazem podílu jednotlivce (i jednotlivých národních delegací účastnících se olympiády) na olympijské myšlence, demonstrující nárok jednotlivce na všestranný fyzický i kulturní rozvoj, život v míru a spravedlivém světě neznačícím diskriminací a společenské bezpráví. Z hlediska ideologie neolympismu nebylo proto ani tak důležité na olympijských hrách zvítězit, jako se jich zúčastnit; nebylo ani tak důležité dosáhnout špičkového výkonu, jako dosáhnout úspěchu v rámci stanovených „pravidel hry“, v regulérně a čestně vedeném sportovním boji. Ten měl být školou nového způsobu života, měl dokumentovat možnost lepší, eticky dokonalejší světové společnosti, než byla kapitalistická, a silou příkladu i sportovních činů reformovat svět.

Utopičnost tohoto pohledu na sport (který ostatně svými kořeny nemůže po-
píít duchovní spřízněnost s tradicí velkých utopicko-socialistických systémů

(3) Polská socioložka B. Krawczykova například uvádí stanovisko profesora Harwardské univerzity Dudleya Sargenta otištěné v roce 1913 v polském časopise Ruch. Ženský sport je „jen ztrátou času a záminkou k flirtu. Jediným sportem, který... nejlépe rozvíjí ženské tělo, jsou domácí práce... Nic není užitečnější pro rozvoj nohou a snížení nadváhy než časté běhání po schodech. Nejlepším prostředkem pro rozvoj prsních svalů a kříže je pak mytí podlahy oběma rukama a v kleče.“ [Krawczyk 1973:299].

(4) Bláhova učebnice sociologie vyšla sice až v roce 1968, byla však napsána mnohem dříve, bezprostředně v poválečném období, a shrnuje spíše starší myšlenkové proudy.

devatenáctého století, zejména Saint-Simona a Fouriera) se však projevila již v prvních letech praktického naplňování olympijské myšlenky. V kapitalistickém světě byla tato myšlenka postupně bezohledně komercializována, spolupráce mezi národy byla podřízena demonstraci národní či státní síly a moci (nejvýrazněji na berlínské olympiádě v roce 1936) a idea všestranného rozvoje fyzických a duchovních sil jednotlivce prostřednictvím sportu byla beze zbytku obětována kritériím úspěchu a špičkové sportovní výkonnosti.[5] Teprve vstup socialistických zemí do olympijského hnutí o druhé světové válce vytvořil sociální předpoklady pro revitalizaci progresivního jádra myšlenek olympijského hnutí.

Avšak i v aristokraticky orientované publicistice a teoretické literatuře byl široce rozpracován postoj výrazně odlišný od Veblenovy interpretace sportovce jako nové inkarnace protohistorického rváče a násilníka. V Kirschnerově studii *Fair Play: Sport, Spiel und Geist in England* z roku 1927 podobně jako v Mac Brideově *Philosophy of Sport* z roku 1928 byl sportovec především zjemnělým a kultivovaným jednotlivcem, který silou své osobnosti vytváří vzory pro nižší třídy a osoby vstupující do společenské elity[6] a zajišťuje tak v zásadě základní hodnotový konsensus (buržoazní či feudální) společnosti.

Aristokratické pojetí tvořilo obvykle součást kritiky sportu „zprava“ zaměřené především proti jeho demokratizaci a s ní spojeným vlivem životních zvyklostí, obyčejů a hodnot typických pro lidové masy. Jestliže Veblenovo pojetí ukazovalo prázdnotu aristokratického pojetí, pravicově orientovaná kritika (Ortega y Gasset) zdůrazňovala především iracionálnost chování „davů“ příznivců sportu, jejich neschopnost pochopit jeho skutečné hodnoty a pojmout jej jako ucelený životní styl. Aristokratická interpretace sportu jako „zábavy vyvolených“ výrazně ovlivnila též olympijské hnutí a pojetí amatéra a profesionála. Diskuse o těchto otázkách — především polemiky mezi zastánci demokratizace a aristokratické výlučnosti — měly proto výrazný praktický dopad na další vývoj v této oblasti.[7]

Tak již v první polovině dvacátého století se stal sport předmětem ostrých ideologických kontraverzí, jejichž ostří v zásadě neotupila ani druhá světová válka. Tyto kontraverze však v převážné většině nebyly motivovány teoretickými stanovisky; byly spíše výrazem občanských postojů, popřípadě reformních snah, a odrážely se v nich především ideologické i celkové politické postoje účastníků diskusí.

(5) Až nepřiměřeně brutální charakteristiku vztahu buržoazní společnosti k olympijské myšlence i celkové atmosféry soudobých olympijských her představují práce tzv. „nové levice“ [Prokop 1971].

(6) Toto pojetí bylo velmi blízké i názorům I. A. Bláhy. Ve své již citované knize vyjádřil myšlenku, že zásada „fair play“ proniká do všech úseků sportu a pronikne-li odtud zítra i do ostatního sociálního života a stane se principem sociální etiky, bude to znamenat, že zítra bude ve slušné společnosti korupční zbohatlík, politik nebo vědecký hochštapler stejně nemožný, jako je dnes mezi slušnými sportovci diskvalifikován ten, kdo by dobyt svého úspěchu nečestnými prostředky“ [Bláha 1968:364].

(7) Například definice amatéra anglické veslařské federace z roku 1866 zněla: „Amatérem je ten gentleman, který se nikdy nezúčastnil veřejné soutěže přístupné každému nebo za peníze získané za vstupenky na hřiště nebo jinak; nebo nezápasil s profesionály o cenu či peníze pocházející ze vstupného nebo jiných zdrojů a kdo si nikdy v životě nevydělával jako učitel nebo *trenér příslušného sportu, kdo není dělník, řemeslník ani nádeník*.“ [Kössl 1977:96]. Pro demokraticky orientované sportovce a teoretiky sportu (včetně Coubertina) bylo ovšem kastovní pojetí amatérského sportu zcela nepřijatelné.

Poválečný vývoj byl i v oblasti sociologie sportu poznamenán narůstáním empirismu a pozitivismu i prosazováním funkcionalistického a strukturálně funkcionalistického pohledu na sport a tělovýchovu. Určitým ideálem se stalo pojetí sociologie sportu jako „přísně empirické disciplíny orientované na tvorbu teorie“ [Kleingruppenforschung 1966 : 13], ve smyslu teorií „středního dosahu“. Byla provedena řada empirických šetření a kulturně historických analýz, ovšem pouze z části skutečně erudovanými pracovníky s vážnějšími teoretickými ambicemi [Dunning 1974].

O struktuře řešených problémů si můžeme učinit představu z rozboru příspěvků opublikovaných v *International Review of Sport Sociology*, vycházejícím ve Varšavě. Podle Krawczyka [1977] jsou nejčastější tato témata:

1. sport, mládež a výchova;
2. sport jako divácká záležitost (sportovní instituce, sportovní hvězdy, sportovní scéna);
3. sport a jeho role v přeměnách lokálních společností;
4. sport a procesy integrace a dezintegrace dnešních společností;
5. společenská funkce sportu v dnešní civilizaci a kultuře.

Značná část těchto studií má deskriptivní, málo teoretický charakter. Přesto však nelze plně souhlasit s názorem Zbygniewa Krawczyka, že „současná sociologie sportu... zůstává především empirickou vědou...“, jejímž hlavním rysem je preference dílčích, fragmentárních přístupů zaměřených na různé souvislosti mezi sportem a jinými oblastmi života“ [Krawczyk 1977 : 285]. Převážná část produkce má do určité míry protosociologický charakter, ta však není pro další rozvoj disciplíny rozhodující. Naopak se zdá, že pro nemarxistickou sociologii sportu je charakteristický zájem o *teoretické otázky, o teoretickou konceptualizaci základních otázek fungování sportu ve společnosti*. Proto jsou také rozvíjeny náměty, které byly rozevřeny již v předválečném období.

V souvislosti s analýzou funkcí soudobého sportu v různých společnostech je zde stále atraktivní tradiční protiklad práce a hry, nastíněný již Huizingou. Poválečný vývoj přinesl řadu stanovisek, která původní Huizingovský koncept problematizují, a to jednak tím, že jako C. Diem [1960] kladou důraz na mimosociální (biologickou) povahu sportu, nebo naopak (jako většina příslušníků frankfurtské školy) jeho herní povahu v podstatě odmítají odkazem na podobnost se „světem práce“. I když původní argumenty Huizingovy knihy o původu kultury ze hry nejsou obecně přijímány,⁽⁸⁾ řada autorů se jí stále nechává inspirovat k vytváření nejrůznějších typologií herního chování, do nichž také situují soudobý sport.⁽⁹⁾

V tomto pojetí se však jeho povaha stává často zcela iracionální záležitostí, nemající v podstatě žádné významné sociální funkce. Svým způsobem je pak chápán jako nástroj a projev „dobrovolné halucinace“ (N. Foote), projev zcela nezajímavého „plýtvání časem, energií, invencí, zručností a dovedností a často také penězi“ (R. Callois). Je to hra, která je pak sama do sebe uzavřeným světem, v němž platí zcela odlišná „pravidla hry“ než v normálním světě (P. McIntosh), a je to hodnota sama o sobě.

(8) Viz například souhrnnou studii A. E. Jensena [1948], která uvádí řadu podstatných námitek soudobých nemarxistických kulturologů, historiků i sociologů.

(9) R. Callois [1956] například zařazuje soudobý sport převážně do takzvaných agonálních her, tedy her, jejichž vlastní povahou je soupeření, zápas, spojený s nejistotou výsledku.

Vyváženější stanovisko zaujímá E. Dunning, který se domnívá (podobně jako někteří další autoři), že při interpretaci sportu je třeba brát v úvahu širší okruh společenských jevů, které určují jeho společenský charakter. Člověk přitom nemůže být považován jen za „homo faber, homo laborans, homo economicus; musí být doceněn také jako homo ludens. Komplexní pohled na člověka musí zahrnovat všechny stránky individuálního a sociálního života: hru i práci, sport a vědu, zábavu a rozptýlení, právě tak jako volný čas a politiku, kriminalitu i válku“ [Dunning 1974 : 37]. Sport proto plní ve společnosti řadu důležitých společenských funkcí a může být použit i k řešení takových problémů, jakými jsou omezování agresivity, kriminality či válek, může být nástrojem posilování sociální koheze, socializace individua, či kompenzací vlivů práce. To však neznamená, že přestává být primárně zdrojem zábavy, rozptýlení a radosti. S plným pochopením proto cituje názor E. Goffmana, podle něhož „zábava, povyražení a žert jsou jediným akceptovatelným základem hry. Individuum má proto právo, zcela v protikladu ke svému jednání v ostatním životě, se ve hře nezatažovat ničím, co bezprostředně neslouží zábavě a povyražení.“

Atmosféra sportovní sociologie se začala výrazně měnit na přelomu šedesátých a sedmdesátých let, kdy se začali prosazovat teoretikové tzv. „nové levice“, ovlivnění frankfurtskou školou. Základní myšlenky jejich pohledu na volný čas byly vyjádřeny již v Habermasově stati *Sociologische Notizen zum Verhältnis von Arbeit und Freizeit* z roku 1958 a v dalších statích představitelů této školy, zejména H. Marcuseho. Na rozdíl od převládajících koncepcí buržoazní sociologie volného času šedesátých let (vycházejících vesměs z díla J. Fourastiého a J. Dumazediera), akcentujících pozitivní a humanistické důsledky rozvoje volného času, který měl postupně převzít roli objektivního i subjektivního těžiště lidského života, rozpracovávali příslušníci frankfurtské školy systematicky představu, že svět volného času není ničím jiným než „zdvojením“ světa práce, v němž platí obdobné zákonitosti a „pravidla hry“. Odcizené a odlidštěné práci tudíž odpovídá i odcizený a odlidštěný volný čas, který do sebe pojímá momenty komercializace, účelovosti a represe.

I když toto stanovisko obsahovalo nepochybně racionální jádro, orientující badatele na vzájemnou propojenost práce a volného času. byla tato pozitivita do značné míry devalvována nedostatkem skutečně třídního pohledu, historickým pesimismem a neschopností jemně diferencovat mezi procesy probíhajícími v různých společensko-ekonomických formacích, společenských systémech a kulturách. Analýza negativních důsledků působení kapitalismu na sport a společnost nebyla proto pro příslušníky frankfurtské školy důvodem k totálnímu rozchodu s hodnotami a normami buržoazní společnosti, ale spíše podnětem k ostrým výpadům proti všem formám „totalitarismu“ (čímž měli obvykle na mysli i současné země reálného socialismu) a k ztotožňování kapitalistické formy soudobé společnosti se společností vůbec.

Na počátku sedmdesátých let řada autorů [Rigauer, Vinnayi, Plessner, Prokopová a další] (10) aplikuje teze frankfurtské školy na soudobý sport. Jestliže

(10) Postoje „nové levice“ nebyly ostatně zcela originální a byly zastávány některými společenskými vědci již v období meziválečném a těsně poválečném. G. Lüschen a K. Weiss [1976] například upozorňují na knihu H. Wagnera *Sport und Arbeiter-sport* z roku 1931, která se zabývala vztahy mezi sportem a ekonomicko-společenským systémem zhruba ze stejných pozic jako „nová levice“. Ostré útoky na sport z pozic svérázně pojaté psychoanalýzy a teorie potřeb (ústící ostatně obdobně v ostré protisovětské a protisocialistické útoky jako některá díla „nové levice“) jsou obsaženy i v díle soupevníka české umělecké avantgardy B. Brouka (*Lidé a věci* z roku 1946). Sport je zde pojat jako pseudopotřeba, násilí na individuua a jeho individualitě, jev, který je zcela v rozporu s „uměním žít“ a užíváním slasti života.

strukturální funkcionalismus vesměs hypertrofizuje myšlenku sociální integrace společnosti a enkulturace jednotlivce prostřednictvím této aktivity, představitelé „nové levice“ zdůrazňují hlediska *konfliktů, deviací, odlidštění a odcizení*, které v tomto procesu vznikají. Sport v jejich pojetí je často jen opiátem, falešným vědomím, iracionální adaptací na problémy života a společnosti. neschopnou přinášet skutečné, autentické životní pocity. *Není alternativou práce, ale v nejlepším případě její kompenzací. Na jedné straně přispívá k adaptaci na vlastní pracovní proces, na druhé straně je nástrojem identifikace s daným sociálním systémem a jeho vzorem způsobu života — má proto převážně pacifikační a sociálně konformní úlohu.*

I když se někdy kritické postoje obracejí vůči celému sportu, těžiště výtek nepochybně směřuje do jeho vrcholové, na špičkové výkony orientované oblasti. Proti sportování pro potěšení jsou námitky zaměřeny spíše výjimečně a sport v tomto pojetí je považován za nástroj rozvoje lidských schopností, revitalizace a resexualizace individua [Plack 1968]. Větší část kritiky je zaměřena na oblast vrcholového sportu, který je chápán jako svého druhu „práce“, podřízená principu maximálního výkonu a účelové racionality. Sportovní výkon je pak vymezen jako „zboží“, které je produkováno sportovními institucemi a „konzumováno se sociálním systémem konformními diváky“ [Rigauer 1969: 58]. K maximálnímu výkonu je pak podle nich sportovec v podstatě přinucen řadou přímých i nepřímých prostředků, přičemž systém soutěží, hon za medaillemi, proces byrokratizace klubů, zformalizované vztahy mezi sportovci, trenéry a funkcionáři, komerční, politické a propagandistické účely se přetvářejí v nástroj represe vůči sportovci samému a prosazují se podle teoretiků „nové levice“. avšak v rozporu se skutečností. — v zásadě ve všech zemích, bez ohledu na jejich společenský systém. Vrcholový sport proto není rozvinutím principu slasti (v intencích Freudovy psychoanalýzy, která ovlivnila výrazně jak frankfurtskou školu, tak příslušníky „nové levice“), ale naopak jeho popřením.

Součástí pohledu „nové levice“ na soudobý sport je i trvalé úsilí o diskreditaci jeho současné amatérské podoby, která je pokládána jen za profesionální „zálohu“, zajišťující výchovu a stálý příliv kádřů. Amatérský vrcholový sport tak tvoří spolu s profesionální složkou součást zabavního průmyslu (showbusinessu), přičemž morální hodnoty amatérismu jsou vesměs přehlíženy, a to i badatelé, kteří do myšlenkového proudu „nové levice“ přímo nepatří. [11]

Pohled „nové levice“ na problematiku sportu pochopitelně vyvolal v řadách sportovních sociologů námitky a ostré polemiky. Někteří autoři [Lenk 1974] uvádějí jako protilargument řadu příkladů, které svědčí o tom, že míra přinucení k výkonu a manipulace se sportovci není tak výrazná, aby zcela potlačila subjektivní prožitek spontaneity a svobody. Obvykle též zdůrazňují subjektivní rozdíly mezi prací (jako sférou nutnosti) a sportem (jako sférou relativně svobodné volby). Uvádějí rovněž řadu příkladů, které svědčí o tom, že i do sportovního života na Západě se prosazují některé momenty zvětšující účast sportovce na volbě tréninkových metod, sestavování tréninkových plánů apod.. paradoxně ovšem v téměř obdobných formách, jaké se objevují jako součást „humanizace pracovního procesu“ v západní sociologii práce. Tím je ovšem do určité míry nepřímo podporována teze o „pracovním“ charakteru soudobého vrcholového sportu.

(11) Meyer [1973] například uvádí, že mnoho účastníků zimních olympijských her v Sapporo odešlo okamžitě po ukončení mezi profesionály. Vůbec však nediferencuje mezi sportovci z kapitalistických a socialistických zemí, přestože jen minimum sportovců ze socialistických zemí vstoupilo po olympiádě do řad profesionálů, na rozdíl od západních sportovců většinou po zenitu své sportovní výkonnosti.

Vliv radikálních tezí „nové levice“ ve sportovní sociologii zřejmě již poněkud upadá. Přesto nelze nevidět, že tato argumentace v mnoha ohledech dosti výrazně ovlivnila postoje širší veřejnosti v západních zemích ke sportu, a zejména k jeho vrcholové složce. Jestliže rekreační sportování (jeho dostupnost apod.) je v úvahách buržoazních teoretiků o tzv. kvalitě života vesměs pokládáno za důležitý faktor uspokojování lidských potřeb, oblast vrcholového sportu je poměrně často chápána jen jako „showbusiness“, bez většího vlivu na způsob života nejširších vrstev obyvatelstva.

Obdobně i v oblasti školství se ve vyspělých kapitalistických zemích, zejména v Anglii a Finsku, stále více (alespoň v teorii) prosazuje tendence orientovat mládež během školní výchovy na ty druhy sportovní činnosti, které lze realizovat dlouhodobě až do pozdního věku, často bez ohledu na to, zda takto orientovaná výuka může přispět k výběru talentů pro vrcholový sport (podrobněji viz Krawczyk [1973 : 229—248]).

Protiklad vrcholového a rekreačně pojatého sportu (u něhož mají převládat spíše zdravotní, relaxační, sociálně integrační a individuálně socializační aspekty) tak v mnohém reprodukuje ta myšlenková schémata, která byla aktuální již na přelomu devatenáctého a dvacátého století. Ve srovnání s tímto obdobím si však dnes již řada buržoazních sociologů sportu uvědomuje, že prosazení jeho humanističtějších forem do životního způsobu nejširších vrstev obyvatelstva v kapitalistických zemích brání společenský systém, který vyvolal v život takové jevy, jakými jsou komercializace, profesionalismus a devalvace morálních hodnot spojených se sportem [Mc Intosh 1963] apod. Současné stále více oceňují skutečnou podporu sportu v socialistických zemích.

Zatímco pro „novou levici“ je reálná a často i zdánlivá podobnost práce a sportu důvodem k rozhořčení, pro řadu sociologů, kteří analyzují sportovní činnost z hlediska možnosti společenského vzestupu a společenského uplatnění jejího účastníka je tato podobnost téměř samozřejmým východiskem. Nejde často o explicitně formulovaný postoj, jde spíše o to, že použitý kategoriální aparát, problematika a koneckonců i metody, jichž se při výzkumu používá, bezprostředně navozují dojem, že *sport je svého druhu „zaměstnání“, které má řadu sociálních konsekvencí jako vlastní práce*. Předmětem těchto analýz pochopitelně nejsou jen profesionální sportovci, jejichž podíl na struktuře zaměstnanců je i ve vyspělých kapitalistických společnostech neobyčejně malý, (12) ale široký okruh nejrůznějších zájemců o sport, ať již na úrovni výkonnostní nebo rekreační či na úrovni sportovních funkcionářů.

Řada autorů, kteří se těmito problémy zabývají [Coleman 1961, Blalock 1962, Lüschen 1963, Gruneau 1975, Lenk 1972], sleduje (vesměs v návaznosti na buržoazní stratifikační teorie):

- souvislosti mezi pozicí jednotlivce ve sportu a jeho obecnou společenskou pozicí, tzv. sociálním statutem, popřípadě dalšími znaky, které vyplývají z jeho postavení ve společnosti a mocenské struktuře;
- vazby mezi mocenskou strukturou společnosti a fungováním sportu (tak, jak se promítají zejména do bezprostředních osudů aktérů sportovního dění);
- vliv sportu, sportovní výkonnosti a typu sportovní disciplíny či příslušného kolektivu na společenské postavení člověka, možnosti jeho sociálního vzestupu apod.;

(12) V roce 1950 představovali profesionální sportovci ve struktuře zaměstnanců USA jen 0,02 % a jen 0,8 % zaměstnaných ve sféře rekreace a příbuzných odvětvích. Jejich počet se mezi lety 1910 a 1950 ostatně nijak výrazně nezvýšil [Stone 1971].

— otázku, do jaké míry vzory úspěchu v této oblasti celkově proměňují představy účastníků sportovního života o možnostech, cílech a vzorech společenského úspěchu.

Rozvoj sportu je podle buržoazních sociologů sice na jedné straně podmíněn otupením *sociálních distancí a třídních rozdílů v buržoazní společnosti, tedy jeho postupnou demokratizací* a překonáváním jeho aristokratické uzavřenosti [Stone 1969], na druhé straně však též výrazným nástrojem *konformizace s hodnotovou strukturou a způsobem života kapitalistické společnosti*, zahrnující přirozeně též hodnotu sociální nerovnosti. Současně je i formou, v níž se sociální struktura společnosti stále reprodukuje prostřednictvím sportem ovlivněného způsobu života.[13]

Vzorotvorná funkce sportu, směřující, jako tomu bylo například u Coubertina, k přeměně světa, je však již do značné míry opuštěna. Sport produkuje vzory úspěchu v souladu s obecnou stupnicí hodnot společnosti a napomáhá tak jejich akceptaci.[14] Například podle Schafera*[1970] je nástrojem učení slušnému chování, hodnotám a normám společnosti (v daném případě americké), čímž se otevírají možnosti sociálního vzestupu, popřípadě integrace do společnosti.

Někteří američtí autoři (například Boyle [1963]) se v této souvislosti zabývají úlohou sportu v integraci národnostních menšin, především přistěhovalců, do americké společnosti, a dospívají k názoru (například J. R. Betts) „že nikde se proces amerikanizace neprojevil evidentněji než právě ve sportu“ [Boyle 1963 : 259]. Jiní hodnotí jeho význam pro celkovou westernizaci zemí třetího světa a nahrazení jejich autochtonních systémů hodnot systémem hodnot tzv. západních společností. Avšak i někteří evropští autoři [Lenk 1972] zdůrazňují význam sportu v sociální integraci migrantů, přičemž uvádějí, že sport může plnit tuto funkci lépe než nejrůznější způvábky, místopisné a národopisné soubory a spolky, v nichž se do značné míry předpokládá znalost místní situace, popřípadě přímo dialektu. Rozvíjejí tak v zásadě tutéž argumentaci, kterou je laicky vysvětlována i například výrazná obliba ledního hokeje v Kanadě.

Z řady sociologických studií je ovšem na druhé straně zřejmé, že sport není jen nástrojem sociální homogenizace a stimulem sociálního vzestupu, ale především místem, kde se v plné intenzitě prosazují základní sociální rozpory mezi bohatými a chudými, rasové problémy apod. Na to ostatně upozorňuje i řada buržoazních sociologů. Geyer [1969 : 1102] například konstatuje, že značná část mládeže přestává po osmnáctém roce svého věku sportovat, přičemž „vedle dalších motivů zde hraje určitou roli i poznání, že prostřednictvím sportovních výkonů nelze dosáhnout společenské prestiže“. Ostatně i empirické studie [Lenk 1972] přesvědčivě dokládají, že oblast sportu je na Západě podřízena zákonům stejné sociální struktury jako ostatní oblasti života.

Přestože například mládež tvoří v kapitalistické společnosti většinu sportujících, její vliv na řízení sportu je poměrně malý. Většina pozic v řídicí sféře je

(13) V této souvislosti někteří sociologové zdůrazňují myšlenku, že ve sportu je málo vítězů a hodně poražených, což údajně přispívá k přijetí principu nerovnosti jako základu společenského rozvrstvení. Obdobně interpretace sportu jako „boje“ často ústila v přijetí sociálně darwinistických koncepcí o „přirozené selekci“, „vítězství silnějších“ apod. Tyto koncepce výrazně ovlivnily například ideologii meziválečného horolezectví, zejména v Německu a Polsku.

(14) Některí autoři [Teeven 1971] ovšem upozorňují na důležitý rozdíl mezi výchovou a socializací pro sport a pro život a zdůrazňují, že řada subkulturních rysů se rozvíjí téměř výlučně ve vazbě na vrcholový, popřípadě přímo profesionálně realizovaný sport.

obsazena lidmi středního a staršího věku a z řad osob patřících k tzv. „středním“ a „vyšším“ společenským vrstvám. Sportovní spolky orientované na majetnější a společensky „váženější“ vrstvy kladou na zájemce z řad dělníků a takzvaných nižších vrstev větší nároky a vytvářejí často i procedurální zábrany (spočívající mimo jiné v systému osobních záruk členů klubu za nově vstupujícího) jejich přijetí. Řada strohých sociálních bariér existujících uvnitř sportovního života v západních státech ostatně poskytovala dostatek příkladů (i určité morální opodstatnění) pro tvrdou kritiku buržoazního sportu z řad tzv. „nové levice“ na přelomu šedesátých a sedmdesátých let.

V kapitalistických zemích je sport podobnými sociálními rozpory nejen spoluutvářen, ale je současně i fórem, na němž se nezřídka rozpory a sociální konflikty otevřeně manifestují formou bezprostřední politické akce. Zejména od konce šedesátých let se proto (i přesto, že značná část buržoazních sportovních sociologů se přiklání k názoru, že sport by měl být na politice nezávislý, že politika „se sice zajímá o sport, ne však sport o politiku“ [Maynaud 1966 : 371]) jedním z hlavních témat sportovní sociologie stává otázka vztahu sportu a politiky, a to jak na mezinárodní úrovni (sport jako manifestace národní prestiže, sport v podmínkách konfrontace mezi státy či skupinami států, kapitalismem a socialismem apod.), tak i ve vnitřní politice kapitalistických zemí. Z tohoto hlediska vzbuzovalo pozornost například hnutí „černých pantherů“ v USA, konflikty mezi katolíky a protestanty v britském fotbale apod. Podrobnější rozbor právě těchto studií (souhrnně Lang [1976]; Maynaud [1968]) ukazuje, že řadu dílčích problémů, například diváckého vandalismu, typických kariér sportovců, agresivity ve sportu a jejího vyústění, není možné adekvátně pochopit bez znalostí sociálních, a především třídních antagonismů v dané společnosti. Pro to ovšem buržoazní sociologii chybí základní společenské i teoretické předpoklady.

V souvislosti s funkcionalistickou představou, že jen plně socializovaný jednotlivec může být úspěšný nejenom ve společnosti jako takové, ale i ve sportu, se i v rámci profesiograficky orientovaných studií věnuje značná pozornost životním vzorům, hodnotovým orientacím a normám sportovního a životního jednání, rozšířeným u různých typů sportů. Takovou klasickou analýzu představuje již slavná studie S. Kirsona Weinberga a Henry Aronda *The Occupational Culture of Boxer*, otištěná v roce 1952 v *American Journal of Sociology*, která se zabývá nejen kariérou, mobilitou, sociální kontrolou a řízením profesionálních rohovníků, ale i řadou rituálů, pověr, specifických morálních představ a hodnot boxerů i jejich trenérů či promotérů, a to na širokém pozadí přeměn sociálního zázemí profesionálního boxingu v USA. Sociální původ a životní způsob zde byl na jedné straně chápán jako předpoklad úspěšné kariéry profesionálního boxera (v duchu teze „jen z chudých chlapců mohou vyrůst dobří boxeři, studenti ať hrají fotbal“), na druhé straně sama kariéra vedla k podstatným modifikacím stylu života a životních hodnot. Řada studií (souhrnně reference Ingham [1975]) se snaží prokázat, že v jednotlivých sportech fungují poněkud odlišné vzory životního způsobu, které zmnožují kulturní variabilitu jednotlivých společností a vytvářejí i odlišné podmínky pro osvojení si obyčejů společnosti. Na druhé straně například studie K. Shearda a E. Dunninga [1973] ukazuje, že i typicky uzavřené sportovní prostředí rugbyových klubů se dostává pozvolna pod sociální kontrolu široké veřejnosti, a především rodin sportovců; funkce klubů jako center subkulturně pojatého života je tak systematicky oslabována a konformita s běžně přijatými hodnotami posilována.

Základní význam má ovšem zjištění buržoazních sociologů, že v kapitalistických zemích (na rozdíl od zemí socialistických) jsou jak preference jednot-

livých sportů [Stone 1969], tak jejich provozování výrazně sociálně strukturovány a jednotlivé *sportovní subkultury* tak mají stále (přes veškeré úvahy o demokratizaci sportu) *sociálně třídní charakter*. Například známá a dodnes směrodatná studie G. Lüschena *Soziale Schichtung und soziale Mobilität bei jungen Sportlern* z roku 1963 prokázala výraznou sociální hierarchii jednotlivých sportů, na jejímž jednom konci jsou disciplíny jako tenis, veslování, jachting, jízda na koni, hokej a lyžování, které v době výzkumu byly výrazně spojeny s nejvyšším sociálním statusem. Na druhém pólu pak fotbal, zápas, házená apod., jimž se věnovali převážně dělníci, nekvalifikovaní zaměstnanci a podobné skupiny. Obdobné tendence se — podle názoru některých sportovních sociologů [Meyer 1973] — projevují i ve sportovním diváctví.

Zejména nejrůznější tenisové kluby jsou (podle analýzy H. Lenka [1972]) dosud ve větší míře středisky společenského života a jen menší část členů provozuje tenis jako čistě výkonnostní a soutěžní sport; „zábava, flirt, móda a společenské závazky hrají ještě dnes v tenisových klubech větší roli než v jiných sportovních spolcích“ [Lenk 1972: 22]. Ostatně i v klubech, které soustřeďují více sportovních disciplín, patří členové tenisových oddílů k sociálně nejuzavřenějším, nejméně se účastní společenských akcí a nejčastěji se u jejich členské základny prosazuje (podobně jako u některých elitních jacht-klubů, veslařských spolků či jezdeckých oddílů) nejenom shodnost řady sociálních charakteristik (stejné povolání, stejně vysoké příjmy a vzdělání), ale i shodný životní názor a obdobná struktura hodnot [Lüschen 1963; Lenk 1972].

Trvalý zájem je věnován akceptaci hodnoty výkonu v moderním, zejména vrcholovém sportu. Výkon je často buržoazními sociology chápán jako základní hodnota moderní kapitalistické společnosti. Sportovní výkon je tak pojat jako „segment všeobecné orientace na výkon“ [Hammerich 1971: 17]. Toto východisko je samozřejmě i v rámci nemarxistické sociologie zpochybňováno, nicméně řada studií je přímo zaměřena na to, aby ověřila souvislost mezi určitou celospolečensky vlivnou koncepcí hodnot a sportovním výkonem. V návaznosti na klasickou práci M. Webera *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus* se řada západních sociologů snaží — a to často za cenu značných metodologických i teoretických prohrůšek — ověřit hypotézu, že tradice protestantské morálky (s níž orientace na výkon, sebezdokonalování a sebekontrolu podle jejich názoru bezprostředně souvisí) [15] je dosud faktorem, který *stimuluje dosahování vysokých sportovních výkonů* [Seppänen 1972].

Naproti tomu sociálním důsledkům orientace na výkon a výkonnost (ať již na mikro či makroúrovni) je v buržoazní sociologii sportu věnováno mnohem méně pozornosti. Empiricky byly příslušné hypotézy ověřovány spíše v rámci výzkumu malých sociálních skupin (viz [Kleingruppenforschung 1966]) a s rozpornými výsledky. Pro převážnou část těchto studií, ať již patří k jakémukoli zaměření, je typický *vysoký podíl spekulace a násilné ideologizace*, který vyplývá především ze snahy *odvést pozornost od skutečných, sociálně ekonomických a systémových příčin rozvoje sportu a jeho společenského využití*. I tak se ovšem v některých těchto studiích objevují zajímavé výsledky.

(15) Celý problém je ovšem podstatně složitější. Protestantismus sice v zásadě nic nenamítal proti tělesnému pohybu orientovanému na čistě zdravotní aspekty, byl však výrazně proti jakékoli hře, zábavě, odmítal divácký sport apod. Na druhé straně je ovšem zajímavé, že (alespoň v západním Německu) jsou protestanté častěji členy sportovních klubů než katolíci (zatímco — pokud jde o členství v libovolných spolcích — je relace spíše obrácená), častěji se věnují výkonnostnímu sportu apod. Přitom členové sportovních klubů údajně patří k aktivnějším účastníkům náboženského života než nečlenové [Lenk 1972].

Ačkoli například již zmiňovaná práce P. Seppänenova mimo jiné ověřovala, zda tradice protestantismu v jednotlivých socialistických zemích se promítá do jejich úspěchů na olympijských hrách, podařilo se v ní dokumentovat nepopíratelný vzestup sportovní výkonnosti ve všech socialistických zemích a prokázat tak prioritu společensko-ekonomických souvislostí sportu nad ideologickou tradicí. Seppänenovy závěry [byť explicitně neformulované] tedy vyznívají obdobně jako závěry sovětských autorů [Ponomarjov [1979], s odvolávkou na autoreferát A. M. Maksimenka], kteří zjistili, že na úroveň výsledků při olympijských hrách působí především takové faktory, jakými jsou (seřazeno podle těsnosti korelačního vztahu): velikost národního důchodu na jednoho obyvatele, kalorická hodnota výživy obyvatelstva, průměrná délka života, podíl gramotné populace a zastoupení městského obyvatelstva v populaci, přičemž i v rámci této globální determinace se jednoznačně prosazuje „sociální převaha socialistických zemí“ [Ponomarjov 1979 : 73], projevující se v této oblasti tím, že sportovci socialistických zemí pravidelně obsazují na olympijských hrách většinu tzv. bodovaných míst.

Buržoazní koncepce sociologie sportu nutně musely vyústit v analýzu úlohy sportu při *dosahování společenského konsensu a sociální stability*, neboť toto téma je z mnoha hledisek pro soudobou nemarxistickou obecnou sociologii problémem ústředním.

Přínos sportu k *regulaci biologické agresivity* v soudobé společnosti proto již dlouho představoval vděčné téma, zejména pro psychoanalyticky orientované autory, přičemž původní Veblenova a Huizingova úvaha o asociálnosti sportu byla záhy opuštěna. Již v roce 1929 napsal americký psychoanalytik A. A. Brill, že „sport představuje velkou a nezbytnou katarzi, nezastupitelnou pro civilizovaného člověka — je novým očistěním bojových instinktů, které hrozivým způsobem propukají vždy, když se nahromadí“ [citováno podle [Dunning 1971 : 34]]. Tato teze je dodnes zastávána řadou autorů, mezi nimi i filozofem B. Russelem a známým etologem, nositelem Nobelovy ceny, K. Lorenzem.

Avšak i sociální psychologové [Ardrey 1961; Moriss 1966] předpokládají, že člověk potřebuje dát průchod svým agresivním pudům prostřednictvím intenzivních tělesných cvičení a sportu, nebo [jako Scott [1970]] prostřednictvím sportu se *naučit tyto agresivní instinkty ovládat*. Podle obecně kulturologického názoru [Santayana 1954] pak dokonce sport plní svoji sociální funkci tím lépe, čím více se podobá válce a agresí, neboť umožňuje agresivní instinkty transformovat do podoby, v níž jsou relativně neškodné. Katartický charakter sportu byl pochopitelně systematicky ověřován klinickými i sociálními psychology, ovšem s rozporupnými výsledky [Kaufman 1970, Ryan 1970]. V podstatě se dnes předpokládá, že ve sportu se sice projevuje agresivita, ale jeho katartický efekt nebo efekt namáhavých tělesných cvičení nebyl experimentálně prokázán [Martens 1979 : 117]. Přesto se tento předpoklad objevuje dosud i v populárnějších úvahách o sportu [Boyle 1963, Hainilä 1966, Lüschen —Weiss 1976] a tvoří součást sportovní ideologie v západních zemích.

V sociologicky rozvinutějších konceptech je ovšem individuální hledisko potlačeno a do popředí se dostávají celospolečenské sociálně integrační funkce sportu, který dává dohromady všechny sociální vrstvy společnosti [Mayntz 1958]. V návaznosti na obecné koncepce strukturálního funkcionalismu byly základní představy o sportu jako nástroji dosahování společenského konsensu a sociální integrace obsaženy již v díle klasika funkcionální analýzy Evanse Pritcharda a od té doby se tento typ úvah projevuje i v řadě dalších studií. Přesto se nelze ubránit dojmu, že příklady, které jednotliví autoři

uvádějí (například Dunning [1971], Mayntz [1958], nesvědčí jednoznačně — jak na to upozorňuje i Lenk [1978] — pro tuto hypotézu a jsou spíše výrazem akceptace dané problematiky, než pokusem o její seriózní verifikaci. Ostatně řada výzkumů z oblasti tzv. deviantního chování v oblasti sportu svědčí o tom, že za kapitalismu může sport působit i dezintegračně a formulovat takové vzory chování, které nejsou slučitelné ani s nejbenevolentnější morálkou. Weiss [1976] právem poznamenává, že tendence k odchylkám od obecně uznávaných norem je tím výraznější a má tím dramatičtější podoby, čím více je zájem na výsledcích podmíněn se sportem nesouvisejícími motivy, zejména finančního charakteru. I buržoazní sociologové si tak do jisté míry uvědomují, že sociálně integrační funkce sportovních činností má v podmínkách kapitalismu své nepřekročitelné hranice, dané právě principem zisku a kapitalistického vykořisťování.

Přehled problematiky řešené západní nemarxistickou sociologií sportu by pochopitelně nebyl úplný, kdybychom se alespoň krátce nepokusili zmapovat tu část sociologické produkce, která často není bezprostředně ovlivněna velkými společenskými teoriemi, ale do níž se promítají praktické zájmy sportovních organizací.

Úctyhodný počet studií je přirozeně věnován *otázkám budování a řízení sportovních organizací*, které přizpůsobují (bez větších inovací) obecné principy organizace a řízení pro oblast sportu. Značná pozornost je věnována stylu řízení (demokratickému, idealistickému, byrokratickému apod.), pojetí sportovních organizací jako svého druhu služby obyvatelstvu apod. Kromě sportovců samotných jsou v popředí zájmu především *trenéři* a jejich přístup ke sportu, jejich hodnotová orientace, schopnost přijímat inovace apod.

Naproti tomu vlastní sociologická analýza společenských, kulturních a politických funkcí sportovních klubů a spolků je v rámci buržoazní sociologie spíše výjimkou. Západoněmecký sociolog sportu H. Lenk [1972] proto oprávněně konstatuje, že jak na úrovni teorie, tak empirie, je tato problematika pastorkem vlastního sociologického zkoumání. Příznačné rovněž je, že nejméně prozkoumanou oblastí jsou otázky financování sportovních klubů a spolků, tedy oblast, v níž se nejbezprostředněji projevuje spjatost sportu s kapitalistickým společensko-ekonomickým systémem.

Vzhledem k tomu, že v západních společnostech jsou sportovní organizace a kluby především hospodářskými jednotkami, má nezanedbatelná část společenskovední produkce charakter alespoň zprostředkovaného „průzkumu trhu“, analýzy poptávky po určitých druzích sportu, sportovního vybavení i po určitých sportovcích (například sestavování tzv. žebříčků popularity). A nejsou výjimkou ani případy, kdy sám sportovec je iniciátorem obdobně zaměřené sociologické studie. Pokusy o zobecnění těchto problémů v rámci vlastní sociologie sportu jsou zatím spíše sporadické [Boyle 1965, Meyer 1973, Stone 1970]. Většina studií pouze reprodukuje známé poznatky a teorie o „masové kultuře“, například v rámci úvah o vytváření a fungování tzv. průmyslu volného času v kapitalistických společnostech. Pokud jde o vlastní průmysl volného času spjatý se sportem, starší literatura [Boyle 1963] akcentovala především zájem podnikatelských kruhů o divácký sport, který byl rozvíjen na úkor masové tělovýchovy. V současné době (jak to vyplývá spíše z literatury věnované sociologii volného času a tzv. kvalitě života) jsou předmětem zájmu spíše komerční aspekty rekreačního sportu, který se stal významným odvětvím spotřebitelského průmyslu na Západě.

Pokud chceme komplexně zhodnotit současnou buržoazní sociologii sportu, je třeba především zdůraznit, že jde o rozvinutou oborovou sociologickou disci-

plínu, která plní komplex společenských funkcí, mezi nimiž ovšem stále jednoznačně převládá ideologická funkce. Sociologie sportu na Západě je součástí ideologické fronty a její ideologická neutralita je jen zdánlivá. Sportovní sociologie nestojí mimo hlavní oblasti sociálního zápasu dneška: boje mezi kapitalismem a socialismem, válkou a mírem, ale naopak do tohoto boje aktivně vstupuje.

Proto také není (a ani nemůže být) teoreticky jednotnou disciplínou. Procházejí se do ní vlivy francouzského strukturalismu, strukturálního functionalismu americké provenience, pozitivismu, humanistické sociologie F. Znanieckého [viz Krawczyk [1976]], psychoanalýzy, německé filozofie života a iracionalistických proudů uvnitř americké filozofie [viz Ponomarjov 1979]. Avšak její konceptuální základ představují zejména nejrůznější varianty teorie industriální a postindustriální společnosti, teorie konvergence, teorie masové kultury a společnosti. Díky povaze sportu (jehož pravidla jsou víceméně shodná jak v kapitalistických, tak v socialistických zemích, hodnota sportovního výkonu má v obou těchto společensko-ekonomických formacích vysokou společenskou prestiž, byť pochopitelně vyvěrající z úplně jiných zdrojů) je západní sociologie sportu „dodavatelem“ řady argumentů právě pro koncepcce, které navazují na teorie konvergence a naznačují, že v socialistických zemích probíhají tytéž procesy jako v průmyslově vyspělých kapitalistických zemích. Řada autorů [Notario, Maynaud, Lenk, Morton i další] se snaží přesvědčit své čtenáře, že v zemích socialistického společenství existuje skrytý profesionalismus, že výkonní sportovci (a zejména funkcionáři) tvoří součást nové, privilegované třídy, že rozvoj sportu nemá masovou základnu, ale je (podobně jako v rozvojových zemích) pouze součástí „nadstavby“, vystavované na odiv světu jako produkt schopností společenského systému. S tím ostatně souvisí i snaha bagatelizovat společenský význam vrcholového sportu a výsledků mezinárodních soutěží, které vyznívají pro vyspělé kapitalistické státy často nepříznivě.

Řada autorů vidí východisko z těchto problémů v glorifikaci nesoutěžního, rekreačního sportu orientovaného na kvalitu života a umění žít a do této polohy se pak snaží vtěsnat rozdíly mezi kapitalismem a socialismem. Vynikající sportovní výsledky socialistických zemí (zejména Sovětského svazu) v oblasti vrcholového sportu nejsou pak analyzovány jako důsledek pozitivních rysů socialistického způsobu života, který otevírá předpoklady pro všestranný rozvoj osobnosti, ale naopak jako produkt nerozvinutosti volného času, který v socialistických zemích údajně nemá adekvátní institucionální a sociální zázemí. Lidé se věnují sportu, protože nemají jiné možnosti jak využít volného času [Morton 1963].

Neudržitelnost těchto stanovisek je zřejmá, a to jak z hlediska empirického, tak teoretického. Sport v socialistických zemích má masovou základnu a s růstem volného času a možností jeho využívání stoupá zájem nejen o rekreační formy tělovýchovné a sportovní činnosti, ale i o výkonnostní a vrcholový sport. (16) Také možnosti realizovat vrcholový sport jako zaměstnání jsou v socialistických zemích velmi malé a přiležitost komerčně využít sportovních výsledků (obdobným způsobem jako to realizuje N. Lauda, Pelé apod.) je prakticky nulová. Celý systém fungování sportu je za socialismu podřízen zcela odlišným sociálním mechanismům, má jiné sociální vyznění a i jeho společenské funkce mají zcela jiný obsah.

(16) Například mezi lety 1970—1980 stoupl počet členů ČSTV zhruba o 50%, počet osob realizujících výkonnostní a vrcholový sport pak na dvojnásobek.

Teoretická kritika stanovisek západních autorů může navazovat na poměrně rozpracovanou marxistickou analýzu koncepcí masové kultury, konvergence, tzv. nové třídy za socialismu, přičemž v řadě případů je třeba jen doplnit obecné analýzy konkrétním empirickým materiálem a podrobnějším zhodnocením. Pro marxistickou sociologii sportu má ovšem zásadní význam rozpracování koncepce, která buržoazním sociologům vůbec není vlastní, koncepce, podle níž sport a jeho společenské funkce jsou historicky a sociálně podmíněny a proměňují se v závislosti na typu společensko-ekonomické formace, sociálních a kulturních souvislostech. Způsob života společnosti se podle tohoto historikomaterialistického principu nerozvíjí pod tlakem abstraktně pojatých funkcí, zákonů a principů sportu. Naopak, sport v sobě nese znaky té společnosti, v níž se realizuje, v níž funguje, je podřízen tímž zákonitostem jako celá společnost; za kapitalismu kapitalistickým, za socialismu socialistickým. Jaká je společnost, takový je i její sport.

Literatura

- Ardrey, R.: *African Genesis*. New York, Atheneum 1961.
 Ardrey, R.: *The Territorial Imperative*. New York, Atheneum 1966.
 Bláha, I. A.: *Sociologie*. Praha, Academia 1968.
 Blalock, H. M.: *Occupational Discrimination: Some Theoretical Propositions*. Social Problems 1962, 2, pp. 240—247.
 Boyle, R. H.: *Sport-Mirror of American Life*. Boston, Harper 1963.
 Callois, R.: Über Wesen und Einteilung der Spiele. Diogene 11—12, s. 62—75.
 Coleman, J.: *The Adolescent Society*. Glencoe, Free Press 1961.
 Diem, C.: *Weltgeschichte des Sports und der Leibeserziehung*. Stuttgart, Cotta 1960.
 Dunning, E.: *The Sociology of Sport*. London, Cass 1971.
 Geyer, H.: Sport. In: *Wörterbuch der Soziologie*. Stuttgart, F. Enke Verlag 1969.
 Gruneau, R. S.: *Sport, Social Differentiation and Social Inequality*. In: D. W. Ball — J. W. Loy: *Sport and Social Order*. Oxford, Addison Wesley 1975.
 Hammerich, K.: *Sociologische Analysen zur Leistung im Sport*. Die Leibeserziehung 1971, 20 Januar.
 Heinilä, K.: *Notes on the Inter-Group Conflicts in International Sport*. International Review of Sport Sociology 1966, 1, s. 31—40.
 Huizinga, J.: (1939) *Homo Ludens*. Praha, Mladá fronta 1971.
 Ingham, A. G.: *Occupational Subcultures in the World of Sport*. In: D. W. Ball — J. W. Loy: *Sport and Social Order*. Oxford, Addison Wesley 1975.
 Kaufman, H.: *Aggression and Altruism*. New York, Holt, Rinehart a Winston 1970.
 Kleingruppenforschung und Gruppe im Sport. Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, Sonderheft 1966, 10.
 Kössl, J.: *Amatérská otázka a olympijské hry*. In: *Aktuální otázky sociologie tělesné výchovy a sportu*. Praha, Čsl. sociologická společnost 1977.
 Krawczyk, Z.: *Filozofia i socjologia kultury fizycznej*. Warszawa, PWN 1974.
 Krawczyk, Z.: *Ke genezi sociologie tělesné výchovy a sportu*. Sociologický časopis 1977, 3, s. 280—287.
 Krawczyk, Z.: *Sport w społeczeństwie współczesnym*. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1973.
 Lang, J. E.: *Der Ausbruch von Tumulten bei Sportveranstaltungen*. In: G. Lüschen — K. Weiss: *Die Soziologie des Sports*. Darmstadt 1976, s. 273—295.
 Lenk, H.: *Werte, Ziele, Wirklichkeit der modern olympischen Spiele*. Schorndorf, Hofmann 1964.
 Lenk, H.: *Leistungssport. Ideologie oder Mythos? Zur Leistungskritik und Sportphilosophie*. Stuttgart, Kohlhammer 1972.
 Lenk, H.: *Materialien zur Soziologie des Sportvereins*. Ahrensburg, Ingrid Cwalina 1972.
 Lenk, H.: *Philosophie des Sports*. Schorndorf, Hofmann 1973.
 Lüschen, G.: *Soziale Schichtung und soziale Mobilität bei jungen Sportlern*. In: Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie 1963, 1.
 Lüschen, G. — Weiss, K.: *Die Soziologie des Sports*. Darmstadt, Luchterhand 1976.
 Martens, R.: (1971) *Social'naja psichologija i sport*. Moskva, Fizkultura i sport 1979.
 Mayntz, R.: *Soziale Schichtung und sozialer Wandel in einer Industriegemeinde*.

- Eine soziologische Untersuchung der Stadt Euskirchen.* Stuttgart, Deutsche Verlagsanstalt 1958.
- McIntosh, P. C.: *Sport in Society.* London, Watts 1963.
- Mayer, H.: *Puritanism and Physical Training: Ideological and Political Accents in the Christian Interpretation.* International Review of Sport Sociology 1973, 1, s. 37—52.
- Meyer, H.: *Der Hochleistungssport. Ein Phänomen des Showbusiness.* Zeitschrift für Soziologie 1973, 1, s. 59—78.
- Meynaud, J.: *Sport et politique.* Paris, Payot 1966.
- Morton, H.: *Soviet Sport.* London a New York, Macmillan 1963.
- Nettleton, B.: *Sport and Social Values.* Physical Education 1967, No. 174.
- Ortega y Gasset: *Meditatione über die Jagd.* Stuttgart, Weiss 1944.
- Ortega y Gasset: *Der Sportliche Ursprung des Staates.* In: *Gessamelte Werke.* Stuttgart, Deutsche Verlagsanstalt 1954.
- Plack, A.: *Die Gesellschaft und das Böse.* München 1968.
- Ponomarjov, N. I.: (1974) *Sociální funkce tělesné kultury.* Praha, Olympia 1979.
- Prokop, U.: *Soziologie der Olympischen Spiele. Sport und Kapitalismus.* München, Hanser 1971.
- Rigauer, B.: *Sport und Arbeit.* Frankfurt, Suhrkamp 1969.
- Risse, H.: *Soziologie des Sports.* Berlin, Reher 1921.
- Russell, B.: *Authority and the Individual.* London, Yvert 1949.
- Ryan, E. D.: *The Cathartic Effect of Vigorous Motor Activity.* Research Quarterly 1970, 41, s. 542—551.
- Santayana, J.: *The Life of Reason or the Phases of Human Progress.* London 1954.
- Seppänen, P.: *Die Role des Leistungssports in den Gesellschaften der Welt.* In: G. Lüschen — K. Weiss: *Die Soziologie des Sports.* Darmstadt, Luchterhand 1976.
- Schafer, W. A.: *Sport und Subculture in American Secondary Schools.* Varna, World Congress Papers 1970.
- Scott, J.: *The Athletic Revolution.* New York, Free Press 1971.
- Scott, P. M.: *Attitudes Toward Athletic Competition in Elementary School.* Research Quarterly 1953, 24, s. 352—61.
- Schmidt, H. D.: *Versuch einer Inhaltsanalyse nationaler Tendenzen in Sportreportagen.* Psychologische Rundschau 1965, 1, s. 43—51.
- Sheard, K. G. — Dunning, E. G.: *The Rugby Club as a Male Preserve.* Internationale Review of Sport Sociology 1973, No. 3/4, s. 5—24.
- Stone, G.: *American Sports. Play and Display.* In: E. Dunning: *The Sociology of Sport.* London, Frank Cass & Comp. 1971.
- Veblen, T.: (1899) *Teoria klasy prozniczej.* Warszawa, PWN 1971.
- Teeven, J.: *Generalizing of Sport Technique to non Sport Aspects of Life.* III. International Symposium on Sociology of Sport. Toronto 1971.
- Weinberg, S. K. — Arond, H.: *The Occupational Culture of the Boxer.* American Journal of Sociology 1952, č. 5, s. 460—469.
- Weiss, K.: *Abweichung und Konformität in der Institution Sport.* In: G. Lüschen — K. Weiss: *Die Soziologie des Sports.* Darmstadt, Luchterhand 1976, s. 296—315.

Резюме

И. Лингарт: Современная буржуазная социология спорта

Возникновение буржуазной социологии спорта связывается со стремлением интеллигентальной общественности анализировать на грани веков новые явления в культуре повседневной жизни. В этот период социология спорта выполняла преимущественно идеологические функции. Она была связана, с одной стороны, с защитой аристократического стиля жизни, а с другой, со стремлением интерпретировать спорт как свидетельство современности и демократичности капиталистического образа жизни и как инструмент социальной интеграции и гуманизации. С этой точки зрения анализируются работы Г. Риссе, Т. Веблена, Й. Гузингга, Мак Брида, Н. А. Благ и других социологов, также как и принципы современного олимпизма (П. де Кубертен).

Послевоенное развитие характеризуется наступлением позитивизма и функционализма. Но несмотря на это интерес к теоретической и идеологической проблематике не ослабевает, а скорее возрастает, о чем свидетельствуют, в частности, выступления т. наз. новых левых сил на грани 60-ых и 70-ых годов. Поэтому внимание уделяется дискуссиям об отношении между трудом и игрой, о понимании компенсационной роли

спорта и свободного времени вообще, о возможностях социальной интеграции и общественного роста посредством спорта. Коротко характеризуются также подходы к анализу социокультурных сторон современного спорта, прежде всего к проблематике спортивных субкультур, общественной роли спортивных клубов, акцентации ценности результативности (отдачи) в современном спорте и пр.

Ситуация в современной буржуазной социологии характеризуется превосходством идеологических аспектов и теоретическим плюрализмом. Кроме функционализма и структурализма в немарксистской социологии утверждаются влияния гуманистической философии Ф. Знанецкого, немецкой философии жизни, а из ранних концепций проявляются влияния социального дарвинизма и пр. Автор отмечает также, что часть продукции немарксистской социологии имеет явно антисоциалистическое или анти-советское содержание. Ее концепции во многих отношениях сближаются с теориями конвергенции, массовой культуры и общества и подобными направлениями. Немарксистская социология спорта не является нейтральной в идеологическом отношении, она, подобно тому как и сам спорт, активно вступает в общественную борьбу современности. Поэтому критический анализ современной западной социологии спорта необходим.

Summary

J. Linhart: Contemporary Bourgeois Sociology of Sports

The origin of the bourgeois sociology of sports is linked with the endeavour of the intellectual public to analyze new phenomena in the culture of everyday life at the break of the century. At that time, the sociology of sports fulfilled primarily ideological functions. It was connected on the one hand with supporting the aristocratic style of life, and on the other hand with the endeavour to interpret sports as an evidence of the modern and democratic character of the capitalist way of life and as an instrument of social integration and humanization. From this point of view, the works of H. Riese, T. Veblen, J. Huizinga, McBride, I. A. Bláha and other sociologists are subjected to analysis, hand in hand with the principles of modern olympism (P. de Coubertin).

The postwar development is characterized by the rise of positivism and functionalism. Notwithstanding, the interest in the theoretical and ideological problems suffers no decline: on the contrary, it is increasing. This is most clearly exemplified by the conduct of the so-called new left in the late sixties and early seventies. Attention is therefore devoted to discussions on the relation between work and game, on the conception of the compensatory role of sports and of leisure in general, on the possibilities of social integration and social promotion through the mediation of sports. Also approaches to the analysis of the sociocultural aspects of current sports, first of all the problem area of sporting subcultures, the social role of sports clubs, the acceptance of the value of performance in present-day sports, etc., are briefly characterized.

The situation in the bourgeois sociology of our days is characterized by the prevalence of ideological aspects and by theoretical pluralism. In non-Marxist sociology, the influence of F. Znaniecki's humanistic philosophy, of the German philosophy of life, from older conceptions the fading influence of social darwinism, etc., are asserting themselves side by side with functionalism and structuralism. It is also pointed out that a part of its production has a clearly antisocialist or antisoviet content. In many respects, its conceptions come close to the theory of convergence, mass culture and society, and to similar trends. The non-Marxist sociology of sports is not ideologically neutral: just like the sports themselves, it is actively involved in the social struggles of our time. Critical analysis of the present-day bourgeois sociology of sports is necessary.